



МОВА — специфічно людський засіб спілкування, пізнання і переробки дійсності, засіб комунікативної та інтелектуальної діяльності, збереження та передачі інформації, котрий становить систему (первинно) звукових знаків і функціонує у мовленні. Водночас М. — властивий лише людині різновид діяльності за допомогою цієї семіот. системи. М. уможливорює здійснення людиною ін. різновидів діяльності: побут., вироб., освіт., наук., культур. тощо. Стихійність виникнення та істор. еволюції відрізняє природну М. від штучно створених М. (зокрема есперанто та ін.), формалізов. «М.» (див. [М. програмування](#), [Алгоритмічна мова](#)) і систем сигналізації (абетка Морзе), а здатність до вираження абстракт. змісту — від «М.» тварин. Окрім комунікат.-інформатив. та пізнавал., М. виконує низку ін. функцій: гуманізац.-соціалізац., номінат. (називання реал. чи уявлених об'єктів дійсності), креативну, ритуально-магічну, естетико-поет., експресивну, імпресивно-апелят., контакто-встановлюв., метамовну та ін. Наявність різних М. пояснюється тим, що людство розвивалось у вигляді окремих етніч. спільнот, а не як єдине ціле. За різними підрахунками, нині існує від 3-х до 7-ми тис. різних за кількістю носіїв М. За ознакою спіл. походження М. світу розподіляють на низку генет. угруповань (мовних сімей): індоєвроп. (див. [Індоєвропейська спільність](#)), тюрк., семіто-хаміт. та ін. Укр. М. входить до сх.-слов'ян. підгрупи слов'ян. групи індоєвроп. М.

Окремі М. зазвичай співвідносяться з окремими соц.-етніч. спільнотами (хоча є й народи, напр., Великої Британії та США, що говорять тією самою М.). Об'єднуючи людей однієї етніч. приналежності, М. становить їхнє спільне культурно-істор. надбання і є підставою нац. ідентичності та засобом збереження самобутності. Кожній М. притаманний специфічно властивий їй спосіб бачення, категоризації та витлумачення світу («мовна картина світу»), властиві цій картині образи дійсності й системи культур. цінностей. Відповідні відомості фіксуються у значенні мовних одиниць, передусім у лексиці, а також фразеології, прислів'ях і приказках, крилатих виразах, формулах мовного етикету тощо. Вони відображають як сучасні, так і давніші, архаїчні уявлення людини про дійсність.

М. є найважливішим складником культури: вона, поряд із наукою, літ-рою, мистецтвом, релігією, фольклором тощо, є однією з використовуваних у людському суспільстві знак. систем; водночас служить як форма вираження тих систем, що у своєму функціонуванні використовують М. Відповідно до конкрет. сфери використання (побут., офіц., освітньо-наук. та ін.) виокремлюють М. повсякденно-побут., адм.-ділову, наук.,

ЗМІ, художню тощо. Її диференціація на відповідні комунікативно-функціонал. стилі (розмовно-побут., діловий, худож., конфес., наук. тощо) відображає рівень мовного розвитку і багатства культури суспільства.

Ін. показником рівня мовного і культур. розвитку є унормованість М., наявність літ. стандарту, зафіксованого у граматиках і словниках літ. М. Поряд із заг.-нац. літ. стандартом, у М. існує і низка варіант. різновидів (ідіомів). Однією з найістот. є відмінність між [усним та писем. її різновидами](#). Територ. різновидами М. є [діалекти](#) (наріччя і говірки), а соц. — соціолекти, що включають мовні різновиди, притаманні людям певного роду занять (мисливцям, ремісникам, військовим, працівникам у різних галузях науки і техніки), таємні жаргони злодіїв, в'язнів чи старців (в Україні також кобзарів та лірників), молодіж. (учнів. та студент.) сленг та ін. Усі ці ідіоми не існують в ізоляції, а можуть суміщатися і взаємодіяти в М. окремих індивідів. Ці останні (звані також ідіолектами) становлять найконкрет. різновид мовних ідіомів, натомість найзагальнішим є мовна система у її гранично абстракт. представленні. Варіативність існує також і в полінац. М., виявляючись тут, зокрема, на рівні нац. варіантів їх літ. стандарту.

Конкретні М. є змінними не лише у просторі, але і в часі. Зміни у М. пов'язані з її уживанням мовцями, водночас причини цих змін можуть мати характер, іманент. щодо М. (напр., асиміляція звуків в усному мовленні), або ж, навпаки, зовн. у стосунку до М. (поява нових слів на позначення нових реалій). М. також можуть змінюватися під впливом ін. М. у ході етнокультур. контактів (запозичення слів та ін. одиниць однією М. з іншою). У ході мовної еволюції на ґрунті однієї М. можуть виникати нові ([українська](#) та ін. слов'ян. на ґрунті праслов'ян.), конкретні М. можуть також змінювати свою поширеність і зникати (унаслідок зменшення числа носіїв або шляхом поділу на кілька М.). У плані своєї внутр. організації М. є ієрархіч. системою, у межах якої існують окремі рівні. Найчастіше виділяють 4 рівні: звук., морфем. (рівень значущих одиниць у межах слова, таких, напр., як корінь, суфікс чи закінчення), лексич. (словес.) і синтаксич. (рівень словосполучень та речень). Існують також перехідні рівні: морфонол. (між звук. і морфем.), словотвір. (між морфем. і лексич.) і фразеол. (між лексич. та синтаксич.). Кожен рівень характеризується інвентарем властивих йому одиниць (найменшим на звук. рівні й найбільшим на лексичному). Сполучаючись згідно з притаманними М. моделями, одиниці нижчих рівнів утворюють одиниці вищих рівнів, що в кінц. підсумку дозволяє, користуючись М., виражати необмежене багатство змісту.

Мовні одиниці усіх рівнів є знак. утвореннями, але їхні знак. властивості є різними, з найбільшою виразністю виявляючись у слові. Форма мовних знаків не є вмотивованою з боку позначуваних ними об'єктів (свідченням чого, зокрема, є наявність різних за звучанням слів з однак. значенням у різних чи тій самій М.), однак для мовців зв'язок між змістом і значенням у М. виступає як природ. і орган., унаслідок чого будова й еволюція мовних знаків засвідчують, поряд із невмотивованістю, і тяжіння до вмотивованості в тому чи ін. її прояві.

Структурна організація систем різних М. виявляє певні повторювані риси, що дозволяють встановити існування її типів. Найпоширенішою є морфол. класифікація, у якій, беручи до уваги властивості структури слова й морфеми, виділяють 4 типи М.: ізолюючий (китай.), аглютинатив. (тюрк.), флективні (індоєвроп. М., зокрема укр.) і полісинтет., або інкорпоруєчий (деякі палеоазій. М.). Окремі М. можуть поєднувати (у різній пропорції) риси різних типів. Структурна близькість М. не обов'язково є їхньою генетично чи історично детермінов. рисою, хоча вона може й бути результатом їхнього походження від спіл.

прамови або ж тривалого контактування, наслідком якого є виникнення мовних союзів (балкан. мовний союз). М. є об'єктом вивчення різних наук. дисциплін, зокрема філол., а серед останніх — передусім мовознавства. Водночас мовні відомості становлять інтерес для ін. наук гуманітар. (філософії, семіотики, інформатики, логіки, соціології, психології, історії, археології, етнографії, юриспруденції, криміналістики) і природн. (зоології, фізіології, медицини, акустики, теорії інформації) циклів.

Рекомендована література

1. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва, 1990;
2. Білецький А. О. Про мову і мовознавців. К., 1996;
3. J. Bartmiński. Język w kontekście kultury // Współczesny język polski. Lublin, 2001;
4. Тищенко К. М. Основи мовознавства: Підруч. К., 2007;
5. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства. К., 2009.

С. С. Єрмоленко

Бібліографічний опис:

Мова / С. С. Єрмоленко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2019. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-68152>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).